

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اخلاق فناوری اطلاعات

دکتر حمید شهریاری

قم - ۱۳۸۸

شهریاری، حمید ۱۳۴۲ -

اخلاق فناوری اطلاعات تألیف: حمید شهریاری - قم: دانشگاه قم، ۱۳۸۹
۱۶۰ ص. (انتشارات دانشگاه قم: ۸۸)

بهاء: ۲۵۰۰۰ ریال

ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۸۲۶۱-۵۱-۶

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۲۶۱-۵۱-۶

یادداشت: کتابنامه ۱۵۹-۱۵۵ همچنین به صورت زیرنویس

۱. تکنولوژی اطلاعات -- جنبه‌های اخلاقی

۲. تکنولوژی اطلاعات -- جنبه‌های اجتماعی الف: دانشگاه قم ب: عنوان

دیویی: ۳۰۳/۴۸۳۳

۱۳۸۹ ش ۹/ت ۷۹ HC

انتشارات دانشگاه قم
کتابخانه ۸۸ سال ۱۰۲

Publication@Qom.ac.ir

www.qom.ac.ir

عنوان: اخلاق فناوری اطلاعات مؤلف: دکتر حمید شهریاری

ویراستار ادبی: دکتر محمود مهرآوران

تایپ، صفحه‌آرایی: باقر مهرآبادی

چاپخانه و صحافی: گنج معرفت ناظر فنی: محمدرضا شجاعی

طرح جلد: احمدی سال و نوبت چاپ: بهار ۱۳۸۹ - چاپ اول

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه بهاء: ۲۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۲۶۱-۵۱-۶ شماره کتابخانه ملی: ۱۵۶۶۴۹۱

کلیه حقوق مادی و معنوی برای ناشر محفوظ است.

مرکز پخش: قم، انتهای بلوار امین، دانشگاه قم، اداره چاپ و نشر

تلفکس: ۰۲۵۱-۲۸۵۰۹۵۷

توسعه علوم انسانی در کشور ما نیازمند یک پژوهش ترکیبی است. این پژوهش، تلفیقی است بین مطالعات مدرن و استنباط سنتی. از سویی باید تاریخ توسعه هر رشته از این علوم را در دنیای مدرن پی جویی کرد و موضوعات و مسائل جدید را شناخت و استدلالهای هر مسأله را در منابع غربی طبقه بندی کرد و اقوال روزآمد را در آن یافت. در فلسفه جدید که نوعاً بر مبانی سکولار و غیر دینی استوار گشته است، بنیانهای دینی لحاظ نمی گردد. نظریات مدرن نوعاً یا با سنتهای دینی معارض است و یا آن را به امری خاشیه ای مبدل ساخته است. گرچه در دنیای پست مدرن و حتی مدرن، گهگاه بروز و ظهورهایی حاکی از نگاههای دینی در مسائل جدید مشاهده می شود، ولی این نگاهها در دنیای غرب امروز، شیوعی ندارد و در آن فضا گسترش نقل از این نوع متون نوعاً برای تبیین مردود بودن آنهاست. به هر حال، تسلط بر این نوع پژوهش نیازمند شناخت زبانهای روزآمد دنیا به خصوص زبان انگلیسی است. گرچه امر ترجمه نیز گهگاه به توسعه این نوع پژوهش کمک می کند، ولی نظر به تولید مستمر در هر مسأله در دنیای غرب، ترجمه به تنهایی نمی تواند کتب و مقالات جدید و روزآمد را در اختیار پژوهشگران قرار دهد. با توجه به توسعه دسترسی به این تولیدات با ابزارهایی چون اینترنت، نیاز به شناخت زبان ملموس تر گشته است.

از سویی دیگر باید در سنت دینی جستجو کرد تا موضوعات جدید را در آن به صورتی عام، یا خاص یافت و مسائل تطبیقی را تبیین و نظریه ای تدوین کرد تا پاسخگوی پرسشهای جدید باشد. این مهم نیازمند آگاهی کامل به روش استنباط عقلی و نقلی در علوم دینی است و بدون آن هر پژوهشی برای یافتن پاسخهای جدید در گستره دین، ابتر و ناقص می ماند یا در محدوده نقل قولهایی از دنیای مدرن و پست مدرن محصور می گردد. بدون شناخت زبان عربی و تسلط به متون دینی و دانش تفسیر، فقه، اصول فقه، فلسفه و مانند آن، جز این هم نباید انتظار داشت. پاسخهای مقبول در سنت دینی به پرسشهای مدرن، نیازمند دانش دین است و معمولاً این کار جز برای دانشمندان و فضلاء دینی میسر نیست.

پس برای انجام چنین پژوهشهایی نوعاً به محققانی نیاز داریم که در هر دو محیط کارآمد، به هر دو زبان مسلط و مطالعات بین رشته ای را پیشه خود ساخته باشند. در غیر این صورت،

یکی از دو نقیصه گریبان تحقیقات ما را خواهد گرفت. اول، از شناخت عمیق مسائل جدید عاجز مانیم و نادانسته، در عالم ذهن، فرضیاتی غیر واقعی را مسأله بینگاریم و به پاسخ به آنها بر مبانی دینی همت گماریم. دوم، مسائل جدید را بشناسیم ولی جز بازگویی پاسخهایی که در دنیای غرب رواج دارند، هنر دیگری از خود نشان ندهیم و ترویج نظریاتی را موجب شویم که با مبانی دینی الفتی ندارند.

بومی‌سازی علوم انسانی، در عصر حاضر، کاری بس دشوار و طرحی دراز مدت است و نباید بدون توجه به دو نقص فوق آن را در دستور کار قرار داد. برای حل این دو نقص، تنها راه حل، منتظر ماندن برای یافتن یا پرورش دادن چنین افرادی که دارای مطالعات بین‌رشته‌ای هستند، نیست. بلکه راههایی میانی و ترکیبی نیز وجود دارد. یکی از آن راهها این است که، همه باید در نهضتی مرکب از ترجمه و رجوع به سنت مشارکت کنیم تا به کمک هم، نقائص یکدیگر را در حوزه و دانشگاه بپوشانیم و هر یک با مزیت دیگری، خود را تکمیل کند تا در نهایت به تولید علمی در علوم انسانی دست یازیم.

توسعه علوم انسانی در دنیای غرب کاری حدوداً سیصد ساله بوده است. ما نباید تصور کنیم که با تکاسل یا تعجیل می‌توانیم گوی سبقت را در تولید فرآورده‌های علمی در این حوزه از آنان برابرییم. در عین حال، نباید به سنت بسیار غنی خویش و توانش آن برای حل مشکلات دنیای جدید و زیرساختهای وحیانی و الهی آن که منجی عالم بشریت است کم‌توجهی کنیم. تاریخ نیز گویای آن است که پیشینه تاریخ سنت ما پربار از نظریه‌پردازی است که چون ستاره‌ای درخشان در تاریخ علوم و فنون می‌درخشند. و این تجربه تاریخی امیدبخش و روح‌افزاست.

بن‌مایه اصلی این کتاب سخنرانی‌های متعددی بود که در زمان تصدی دبیری شورای عالی اطلاع رسانی در سمینارها و همایش‌های متعدد داخلی و خارجی عرضه کرده بودم. برخی از آنها به صورت نمایش تصویری و برخی از آنها به صورت فیش‌برداری از آیات و روایات و نیز منابع فلسفی اخلاق کاربردی بود که به تناسب با هم ترکیب و تلفیق گشته بود. معمولاً پس از هر سخنرانی عده‌ای از دانشجویان و مخاطبان اظهار می‌داشتند که از مطالب عرضه شده خشنود هستند و مایلند نسخه‌ای از آن را در اختیار داشته باشند. در ابتدا برخی از موضوعات به صورت مقاله در مجلات مختلف به چاپ رسید و در نهایت تصمیم به نگارش

کتابی مستقل، جدی شد. ولی مدت یک سال و نیم طول کشید تا نگارشهای متفرق سامان یابد و از منابع سنتی و جدید مطالبی به آنها افزوده و به زینت طبع آراسته گردد. آنچه پیش روی دارید حاصل این تلاش است.

این یک کتاب درسی است و سه گروه مخاطب آن هستند. اول دانشجویانی که در علوم انسانی مشغول به تحصیل اند و در صددند با ورود به مباحث اخلاق کاربردی مطالعات خویش را غنی کنند. دوم دانشجویان رشته‌های فنی مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات که در دروس عمومی یا کاربردی، این درس را برگزیده‌اند. سوم مدیران و علاقمندان به حوزه فناوری اطلاعات که تمایل به آشنایی با مطالعات اخلاقی در این حوزه را کانون توجه خود قرار داده‌اند. به همین جهت لازم شد در این کتاب مقدماتی در حوزه توصیف فلسفه اخلاق و جایگاه اخلاق فناوری اطلاعات در کنار توصیف مباحث فنی گنجانیده شوند تا هر گروه با مباحث مورد نیاز خود آشنا شود. در عین حال نباید تذکر به این نقیصه را نیز فرو گذارد که به دلیل آشنایی هر گروه با حوزه کاری خود، بخشهایی از این کتاب برای آن گروه تکراری است. البته نویسنده سعی بلیغی کرده است که در هر مورد نگارش را با نکاتی سودمند و بدیع همراه سازد تا خوانندگان آشنا به هر بحث نیز بی بهره نمانند.

از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه و همکاران ایشان در اداره چاپ و نشر دانشگاه تشکر فراوان دارم که مقدمات طبع و نشر این اثر را بر عهده گرفتند و راه را برای عرضه این کتاب هموار کردند.

این اثر را به مقام معظم رهبری هدیه می‌کنم که در این روزهای سخت، آثار درایت و شکیبایی ایشان بر اهل دین و سیاست آشکارتر گشته و اهمیت نظام مقدس جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه را در نگاه دلسوختگان امام و انقلاب برجسته‌تر ساخته‌اند. در پایان از همه محققان و دانش‌پژوهان درخواست دارم که نگارنده را از نظرات سودمند خویش بهره‌مند سازند و با تذکرات خویش بر غنای این اثر بیافزایند.

حمید شهریاری

shahriari@scict.ir

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	مقدمه
۱۳	فصل اول: تعاریف و تقسیم‌بندی بحث
۱۴	۱-۱ تعریف علم اخلاق
۱۴	۱-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۵	۱-۱-۲ اوصاف انسان
۱۵	۱-۱-۳ تعریف علم اخلاق
۱۶	۱-۱-۴ مفاهیم ارزشی
۱۶	۱-۱-۵ گزاره اخلاقی
۱۷	۱-۱-۶ شباهت و تفاوت فقه و اخلاق
۱۸	۱-۲ تقسیم‌بندی مباحث اخلاقی
۱۸	۱-۲-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۹	۱-۲-۲ تقسیم‌بندی کلی
۲۰	۱-۲-۳ فرا اخلاق
۲۰	۱-۲-۴ اخلاق توصیفی
۲۱	۱-۲-۵ اخلاق هنجاری
۲۱	۱-۲-۵-۱ نظریه‌های اخلاقی
۲۲	۱-۲-۵-۲ اخلاق کاربردی
۲۲	۱-۲-۶ علم تعلیم و تربیت

۲۳	۱-۳ تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات
۲۳	۱-۳-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۲۴	۱-۳-۲ تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات
۲۶	۱-۳-۳ بخشهای اصلی در فناوری اطلاعات و ارتباطات
۲۹	فصل دوم: تاریخچه و کلیات اخلاق فناوری اطلاعات
۳۰	۲-۱ تاریخچه اینترنت
۳۰	۲-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۳۱	۲-۱-۲ تاریخ تأسیس اینترنت
۳۳	۲-۱-۳ اینترنت در کشور ما
۳۴	۲-۱-۴ فرصت‌ها و چالش‌های اینترنت
۳۶	۲-۲ چیست اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳۶	۲-۲-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۳۷	۲-۲-۲ تعریف اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳۹	۲-۲-۳ هدف اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات
۴۰	۲-۳ تاریخچه اخلاق فناوری و ارتباطات
۴۰	۲-۳-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۴۱	۲-۳-۲ تاریخچه اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات
۴۴	۲-۳-۳ مشکلات فناوری در دنیای غرب
۴۵	۲-۳-۴ انقلاب در رایانه‌ها
۴۶	۲-۳-۵ تعریف کلی اخلاق رایانه
۴۷	۲-۴ اجلاس سران در باب جامعه اطلاعاتی
۴۷	۲-۴-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۴۸	۲-۴-۲ تاریخچه اجلاس سران در باب جامعه اطلاعاتی

۴۸	۲-۴-۳ اصل دهم سند جامعه اطلاعاتی: ابعاد اخلاقی
۴۹	۲-۴-۴ ابعاد اخلاقی سند نقشه راه در جامعه اطلاعاتی
۵۰	۲-۴-۵ تحلیل و بررسی مفاهیم ارزشی اصل دهم
۵۱	۲-۵ مباحث اخلاق رایانه و فناوری اطلاعات و ارتباطات
۵۱	۲-۵-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۵۲	۲-۵-۲ توصیف مسائل اخلاق رایانه، فناوری اطلاعات و ارتباطات
۵۷	فصل سوم: حریم خصوصی
۵۸	۳-۱ خطرها و فایده‌های فناوری اطلاعات
۵۸	۳-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۵۹	۳-۱-۲ گستردگی و انباشتگی اطلاعات
۶۱	۳-۱-۳ پرسش‌های کلیدی
۶۳	۳-۲ تاریخچه و کلیات حریم خصوصی
۶۳	۳-۲-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۶۳	۳-۲-۲ اقداماتی علیه پایگاه داده‌های دولتی در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰
۶۵	۳-۲-۳ نگرانی شهروندان از توسعه ابزارهای اطلاع‌رسانی*
۶۷	۳-۳ آشنایی با حریم خصوصی
۶۷	۳-۳-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۶۸	۳-۳-۲ حریم خصوصی و الزامات شهروندی
۶۹	۳-۳-۳ اهداف سازمان در مقابل حفظ حریم خصوصی
۷۰	۳-۳-۴ لزوم محدودسازی سازمان‌ها
۷۰	۳-۳-۵ ارزش ذاتی حریم خصوصی
۷۲	۳-۴ ارزشگذاری حریم خصوصی
۷۲	۳-۴-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری

- ۷۳ ۳-۴-۲ ارزشگذاری حریم خصوصی افراد و بازیابی اطلاعات آن
- ۷۴ ۳-۴-۳ حکم ارزشی حریم خصوصی به خودی خود
- ۷۵ ۳-۴-۴ حوزه‌های حریم خصوصی و احکام آنها
- ۷۵ ۳-۴-۴-۱ خلوت و تنهایی
- ۷۷ ۳-۴-۴-۲ محرمانگی و راز
- ۷۸ ۳-۴-۴-۳ گمنامی و ناشناسی
- ۸۰ ۳-۴-۴-۴ دوستی و صمیمیت
- ۸۱ ۳-۴-۴-۵ تحفظ و نامداخله‌گری
- ۸۲ ۳-۵ دلایل عقلی و نقلی حق حریم خصوصی
- ۸۲ ۳-۵-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
- ۸۲ ۳-۵-۲ حکم عقلایی
- ۸۳ ۳-۵-۳ دلایل نقلی
- ۸۷ فصل چهارم: امنیت
- ۸۸ ۴-۱ تعریف امنیت اطلاعات
- ۸۸ ۴-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
- ۸۹ ۴-۱-۲ تعریف امنیت
- ۹۰ ۴-۱-۳ تفاوت امنیت رایانه و امنیت اطلاعات
- ۹۲ ۴-۱-۴ ارکان امنیت اطلاعات
- ۹۲ ۴-۱-۴-۱ محرمانگی
- ۹۳ ۴-۱-۴-۲ تمامیت
- ۹۳ ۴-۱-۴-۳ دسترسی
- ۹۵ ۴-۱-۴-۴ احراز هویت
- ۹۶ ۴-۱-۴-۵ انکارناپذیری

۹۸	۴-۲ ابعاد و حوزه‌های امنیت در فضای سایبر
۹۸	۴-۲-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۰۰	۴-۲-۲ امنیت فیزیکی
۱۰۱	۴-۲-۲-۱ فایروال
۱۰۲	۴-۲-۲-۱ کلمه رمز
۱۰۳	۴-۲-۳ امنیت اطلاعات
۱۰۴	۴-۲-۳-۱ رمز نگاری
۱۰۵	۴-۲-۴ امنیت زیر ساخت‌های ارتباطاتی
۱۰۶	۴-۲-۵ امنیت فرهنگی - اجتماعی
۱۰۸	۴-۳ امنیت در اسلام
۱۰۸	۴-۳-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۰۹	۴-۳-۲ ارزش امنیت در اسلام
۱۱۲	۴-۳-۳ ارزش امنیت اطلاعات و امنیت رایانه
۱۱۴	۴-۳-۴ هدف امنیت: اطمینان قلبی و سکینه الهی
۱۱۶	۴-۳-۵ نقش تقوا در امنیت
۱۱۹	فصل پنجم: حقوق مالکیت فکری
۱۲۰	۵-۱ بنیادهای حقوق مالکیت فکری
۱۲۰	۵-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۲۱	۵-۱-۲ تبیین حقوق مالکیت فکری
۱۲۳	۵-۲ قلمرو مالکیت فکری
۱۲۳	۵-۲-۱ حق انحصاری اثر
۱۲۶	۵-۲-۲ حق انحصاری اختراع
۱۲۷	۵-۲-۳ اسرار تجاری

۱۲۹	۵-۲-۴ علانم تجاری
۱۳۳	۵-۳ بررسی ادله حقوق مالکیت فکری
۱۳۳	۵-۳-۱ دلایل نقلی در باب حق تألیف
۱۳۵	۵-۳-۲ دلایل عقلی در باب حق تألیف
۱۳۷	۵-۴ حقوق مالکیت فکری در قوانین و مقررات ایران
۱۳۹	فصل ششم: پالایش محتوا
۱۴۰	۶-۱ سیاستهای پالایش محتوا
۱۴۰	۶-۱-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۴۱	۶-۱-۲ اقسام پالایش محتوا
۱۴۴	۶-۱-۳ حکم ارزشی نشر آزاد اطلاعات
۱۴۸	۶-۱-۴ تعریف پالایش محتوا
۱۵۳	۶-۲ اخلاق سانسور و فیلتر اطلاعات
۱۵۳	۶-۲-۱ مفاهیم کلیدی و اهداف رفتاری
۱۵۴	۶-۲-۲ نشر محتواهای هرزه‌نگاری
۱۶۱	منابع و مآخذ
۱۶۱	منابع فارسی
۱۶۵	منابع لاتین